

de levens van de betrokken leden. Juist die latere ontwikkeling van de geïnterviewde 'verzameling van artistieke en geleerde vrouwen' maakt dit Tipje van de sluier, elfde in de reeks van de Vereniging voor vrouwengeschiedenis, tot zo'n boeiend boek.

Dineke Stam

C. van der Wal, *In praise of common sense. Planning the ordinary. A physical planning history of the new towns in the Usselmeerpolders* (Dissertatie Groningen 1997; Rotterdam: 010 Publishers, 1997, 288 biz., ISBN 90 6450 302 8).

In de loop van 1994, na achttien jaar onstuimige groei, bereikte de jonge polderstad Almere het inwonertal van 100.000. Ruim zestig jaar eerder was in de Wieringermeerpolder de eerste paal geslagen voor het oudste dorp in de Usselmeerpolders, Slootdorp geheten. Slootdorp zou niet verder groeien dan twaalfhonderd inwoners en is, in tegenstelling tot Almere, onder Nederlanders amper bekend.

Wie de meer dan zestig jaar bouwen in de Usselmeerpolders overziet, mag gerust spreken van een revolutie. Bouwden de overheidsdiensten, verantwoordelijk voor de opbouw en inrichting van de Usselmeerpolders, eerst bescheiden dorpen voor hoofdzakelijk landarbeiders en neringdoenden als noodzakelijke afgeleide van een agrarische inrichting, later ontwierpen zij complete steden, nu bestemd voor de overloop van de bevolking uit de volle Randstad. Wat in de jaren twintig begon als een cultuurtechnisch experiment groeide uit tot een omvattende stedenbouwkundige onderneming. De geschiedenis van deze onderneming is beschreven door Coen van der Wal in zijn dissertatie over de inrichting en vormgeving van de dorpen en steden in het nieuwe land. In *In praise of common sense* passeren Slootdorp, Wieringerwerf, Kreileroord, Bant, Nagele, Luttelgeest, Zeewolde en al die andere polderdorpen de revue, evenals de steden Lelystad en Almere.

Wat in die parade van stedenbouwkundige plannen opvalt, is juist het ontbreken van het idee als zou de stedenbouw in de polders een revolutionaire ontwikkeling hebben doorgemaakt. Want Van der Wal heeft meer oog voor de continuïteit. Zo beschouwt hij de ontwikkelingsgang in het denken over de nederzettingen in de Usselmeerpolders primair vanuit de constante van het nuchtere verstand dat zegevierde. De bij de inrichting betrokkenen, schrijft hij, waren ingenieurs die van mening waren dat doelmatigheid en optimaal functioneren belangrijker waren dan visuele luister en vertoon. Er werd gewoekerd met de centen, men stond met de beide benen op de grond. Voor grandeur, heroïek of idealen was geen plaats. Deze nuchtere en praktische houding bepaalde volgens hem de planning van elk van de nieuwe dorpen en nieuwe steden.

Maar vormde het dorp Nagele hierop niet een uitzondering? Nagele werd eind jaren veertig ontworpen door een groep Amsterdamse architecten, verenigd in 'De 8'. Wat de leden van 'De 8' verbond was het idealisme van de modernistische architectuur uit de interbellumperiode: zij wilden een Nieuwe Wereld scheppen voor een Nieuwe Mens. Nagele moest die nieuwe, betere wereld dichterbij brengen en werd zelfs als Nederlandse bijdrage gepresenteerd tijdens twee vroeg-naoorlogse congressen van de CIAM — de Congrès internationaux d'architecture moderne. A. K. Constandse schreef later, in 1963, over Nagele: 'Het is ontworpen door een groep architecten, aan welke hier een kans gegeven werd om bepaalde door hen gekoesterde idealen vrijelijk tot werkelijkheid te maken.' Als echter iets uit de nauwgezette beschrijving van het ontwerpproces door Van der Wal duidelijk wordt, dan is het wel dat dat 'vrijelijke' met een korreltje zout moet worden genomen. Zeker, de opdrachtgever wilde de idealistische

architecten wel een kans geven, maar het mocht niet teveel geld kosten. En ook de architecten onderling waren het lang niet altijd met elkaar eens. Na tien jaren moeizaam ontwerpen werd eindelijk met de bouw een begin gemaakt. Op dat moment was duidelijk dat Nagele de zwanenzang zou worden van 'De 8'.

Van der Wal ziet in Nagele allesbehalve de gerealiseerde utopie. Hij wijst er fijntjes op dat het dorp later dezelfde ontwikkelingsgang doormaakte als alle andere dorpen in de polders. Het plan bleek echter minder flexibel dan de andere dorpsontwerpen. Ook qua vakmanschap waardeert hij het dorp, achteraf beschouwd, niet hoger — eerder lager — dan Marknesse of Ens. De vele aandacht die in de loop der jaren naar Nagele is uitgegaan, vindt hij dan ook niet terecht. Dan is het wel grappig te lezen hoe hij zich op het laatst verontschuldigt voor het feit dat ook hij, opnieuw, beduidend meer tekst wijdt aan het modernistische dorp dan aan de overige tien Noordoostpolderdorpen afzonderlijk.

Op eenzelfde manier benadert Van der Wal het ontwerpproces voor Lelystad. De prestigieuze opdracht om Lelystad te ontwerpen werd in 1959 aan de Amsterdamse stedenbouwkundige Cornelis van Eesteren gegeven. Van Eesteren was lid van 'De 8' en van 1933 tot het einde van de Tweede Wereldoorlog voorzitter van de CIAM. Na vijfjaar aan de stad gewerkt te hebben, werd hij door de opdrachtgever aan de kant gezet en vervangen door een team van deskundigen en adviseurs. Deze affaire rond de persoon van Van Eesteren heeft destijds veel stof doen opwaaien, vooral in stedenbouwkundige kring.

Aan de stedenbouwkundige kwaliteiten van het oorspronkelijke Lelystadplan noch aan de ideologische bevoegenheid van Van Eesteren spendeert Van der Wal veel woorden. Diens echech wijt hij in de eerste plaats aan de gehanteerde starre planningsmethode, waarbij werd uitgegaan van een statisch eindbeeld — een visie op een stad van 100.000 inwoners — en een ontwerper die dit beeld vervolgens fasegewijs wil realiseren. Een dergelijke systematische opbouw van een stedelijke samenleving in de polders stond, als idee, ver af van de *common sense*-benadering van de opdrachtgever, aldus Van der Wal. Het is een verklaring die in weinig afwijkt van die van de opdrachtgever ten tijde van de strubbelingen. Volgens Van der Wal bleek het 'gelijk' van die opdrachtgever trouwens ook later, toen de drooglegging van de Markerwaard niet doorging en het idee van de 'compacte stad' een einde maakte aan de zogenaamde overloop.

In *In praise of common sense* borduurt Van der Wal voort op het werk dat hij als medewerker van de Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders in 1985 verrichtte voor de tentoonstelling over het dorp in de IJsselmeerpolders. De catalogus bij die tentoonstelling verscheen juist nadat de regering het principebesluit had genomen de inpoldering van de Markerwaard ter hand te nemen en men zich binnen de Rijksdienst opmaakte voor het ontwerpen van een nieuwe generatie polderdorpen en poldersteden. Van der Wals werk was toen vooral bedoeld als inspiratiebron. Zijn recente publicatie verschijnt onder een geheel ander gesternte. Van een Markerwaard is geen sprake meer en Zeewolde lijkt definitief de laatste nieuwe nederzetting in de polders. *In praise of common sense* biedt in de eerste plaats een historisch overzicht van de talrijke unieke stedenbouwkundige plannen. Zo het meer wil zijn dan een stroom feitelijkheden, rekent het af met het idee dat in de polders de moderne stedenbouw triomfeerde. Volgens de auteur zijn de vroegste dorpen zeker niet van mindere kwaliteit dan de latere steden.

Zef Hemel

D. R. Roëll, *De wereld van instinct. Niko Tinbergen en het ontstaan van de ethologie in Nederland (1920-1950)* (Dissertatie Utrecht 1996, Nieuwe Nederlandse bijdragen tot de geschiedenis der geneeskunde en natuurwetenschappen Lil; Rotterdam: Erasmus publishing, 1996, 289 blz., f59,50, ISBN 90 5235 100 7).